

Pikarski i neopikarski elementi u opusu Ive Brešana

Huđa, Valerija

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:088510>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Valerija Huđa

Pikarski i neopikarski elementi u opusu Ive Brešana
(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE I RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Valerija Huđa

Matični broj: 0009060878

Pikarski i neopikarski elementi u opusu Ive
Brešana

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Sanja Tadić-Šokac

Rijeka, 14. rujna 2015.

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Žanr pikarskog romana	6
2.1. Općenito o pikarskom romanu i liku pikara	6
2.2. Ptice nebeske.....	8
2.3. Ispovijedi nekarakternog čovjeka	16
2.4. Ništa sveto.....	24
3. Zaključak.....	30
4. Literatura.....	32

Sadržaj

U ovome su radu prikazani pikarski i neopikarski elementi na primjeru triju Brešanovih romana: *Ptice nebeske*, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka* i *Ništa sveto*. Dok je prvi navedeni roman pisan u nešto tradicionalnijoj maniri pikarskog romana, u posljednjim dvama dominiraju neopikarske značajke.

Ključne riječi: pikarski elementi, neopikarski elementi, pikaro, lik lude

1. Uvod

Cilj ovoga rada je prikazati najvažnije značajke triju Brešanovih romana *Ptice nebeske*, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka* i *Ništa sveto*. U svim trima romanima nailazimo na pikarske, ali i neopikarske značajke (posebice u posljednjim dvama). Čak je i sam Brešan pri pisanju romana *Ptice nebeske* dao naznačiti da se radi o pikarskom romanu stavivši taj termin kao podnaslov djela.

U uvodnom će dijelu bit govora o općenitosti pikarskog žanra te lika lude, koji je utjecao na stvaranje lika pikara. Pikarski je roman nastao u šesnaestom stoljeću u Španjolskoj, odakle se širi na ostale književnosti.

Brešnov roman *Ptice nebeske* ističe se po tome što je autor nastojao istaknuti elemente tradicionalnog pikarskog romana, stoga su likovi nešto sličniji tipičnom pikaru, negoli u ostalim dvama romanima. To djelo poštuje gotovo sve značajke tipične za raniji oblik žanra. Vrlo je specifično to što pratimo uzbudljiv život dvaju likova Motke i Gica, koje poneki kritičari uspoređuju s junacima Cervantesova romana *Don Quijoteom* i *Sanchom Pansom*¹.

Druga dva romana karakterizira moderniji pristup, dakle neopikarske značajke, koje se očituju u filozofskim promišljanjima glavnih junaka.

¹Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 404.

2. Žanr pikarskog romana

2.1. Općenito o pikarskom romanu i liku pikara

Prije nego što počnem govoriti konkretno o samim Brešanovim romanima, valjalo bi se osvrnuti na početke žanra pikarskoga romana i lika pikara, odnosno na njegove preteče te okolnosti koje su na njega utjecale. Za potrebe tumačenja ovoga žanra poslužit ću se tvrdnjama Mirne Brkić, Mihaila Bahtina i Claudia Guillena, Miroslava Bekera i Viktora Žmegača.

Mihail Bahtin govori općenito o temi pučkoga smijeha, osobito u vrijeme renesanse i srednjega vijeka. Smijeh je zbog strogog načina života, posebice crkvenih redova, bio gotovo potpuno isključen. Naravno, treba uzeti u obzir da ta stroga pravila života nisu mogla prijeći doslovce na sve članove društva, pa je stoga bilo izuzetaka.

Kada sagledavamo cjelokupnu kulturu europskog srednjovjekovlja na pameti treba imati da su postojale dvije sfere: sakralna i svjetovna. Obje se sfere odnose na razne oblike umjetnosti (glazba, slikarstvo itd.) i načina života. Bilo kako bilo, utjecaj Crkve bio je izuzetno visok. Velik su ugled imali crkveni dostojanstvenici propovijedajući pokoru, siromaštvo i skromnost, a prezirući zabavu, smijeh i ovozemaljske užitke. Stoga Bahtin zaključuje kako je za srednjovjekovnu kulturu karakteristična jednostrana ozbiljnost tona² kao dio tadašnje ideologije, koja se temeljila na principu kontrole pa čak i zastrašivanja³. Tipičan je srednjovjekovni pobožni čovjek vjerojatno živio u strahu od grijeha i Božje kazne jer se smatralo da sve što je suprotno od strogog vjerskog načina života potječe od samoga Sotone. No, kako su se za vrijeme raznih karnevala, rituala, praznika luda, praznika magarca⁴ i slično dopuštali smijeh, veselje i

² Mihail Bahtin, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, Nolit, Beograd, 1978., str. 87.

³ Isto

⁴ Isto, str. 105.

ismijavanje autoriteta, moramo uzeti u obzir da se već ondje krije svojevrsna preteča dvorske lude, a kasnije i lika pikara.

Pojam pikarski lik ili roman potječe od španjolske riječi *picaro*, koja označava *nitkova, hulju, probisvijeta*⁵. Lik pikara potječe od srednjovjekovnih i renesansnih likova luda. Međutim likovi luda javljaju se još od antičkih vremena, primjerice u liku Momusa, boga kritike i poruge⁶. Osim što je probisvijet, pikaro je ujedno i *inteligentna, duhovita i snalažljiva*⁷ osoba. Kontinuitet lika lude traje sve do pojave pikarskog romana, kada on preuzima naziv pikaro i dobiva svoje tipične karakteristike. Lik pikara, prema Claudiju Guillenu, razlikuje se od tri starija tipa lualice, lakrdijaša i siromaha jer je pikaro samo djelomično skitnica, a lakrdijaš je bio važna ličnost u renesansnom životu⁸.

Prvim pikarskim romanom smatra se *Lazarillo de Tormes*, djelo nepoznatog autora iz šesnaestog stoljeća. Taj je tip romana iz španjolske književnostiprešao u francusku, englesku i njemačku, ali i druge europske nacionalne književnosti. Pikarski je roman opreka junačko-galantnom romanu⁹, a ta je opreka vidljiva i u samoj strukturi zbog jednostavne, linearne kompozicije. Karakteristike pikarskog žanra, prema Mirni Brkić su: pseudobiografska perspektiva, jednostranost gledišta, linearna kompozicija, panoramski pregled društva, uloga Fortune, kaotičan svijet pikara, obitelj, edukacija, topos theatrum mundi¹⁰. Claudio Guillen spominje još horizontalno i vertikalno pikarovo kretanje u društvu¹¹. U nastavku ću pokazati kako se sve navedene značajke pikarskog romana mogu naći u Brešanovim djelima.

⁵Miroslav Beker: *Roman 18. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 110.

⁶Mirna Brkić, *Mudraci iza maske smijeha*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2010. str. 7.

⁷Isto

⁸Claudio Guillen, *Književnost kao sistem: Ogledi o teoriji književne istorije*, Nolit, Beograd, str. 78.

⁹Viktor Žmegač, *Povijesna poetika romana*, Grafički zavod Hrvatske, 1987., str. 32.

¹⁰Mirna Brkić, *Mudraci iza maske smijeha*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2010. str. 28. – 32.

¹¹Claudio Guillen, *Književnost kao sistem: Ogledi o teoriji književne istorije*, Nolit, Beograd, str. 84.

2.2. Ptice nebeske

Ovaj je roman bliži starijoj pikarskoj tradiciji¹², što znači da ćemo u njemu naći manje neopikarskih značajki nego u preostalim dvama Brešanovim romanima. Naime, likovi su manje skloni filozofskim promišljanjima te nemaju određenu filozofiju koja ih vodi na njihovu životnome putu. Specifičnost je ovoga romana u tome što radnju pratimo kroz avanture dvojice pikara Motke i Gica, dok se u romanima *Ispovijedi nekarakternog čovjeka* i *Ništa sveto* radnja vrti oko jednoga glavnog protagonista. Ovaj se roman sastoji od ukupno šest poglavlja: *Udavača*, *Čarobna sprava*, *Sveti Franjo Asiški*, *Pukovnik Crnih košulja*, *Pomahnitali grad* i *Prst sudbine*.

U prvome dijelu *Udavača* upoznajemo glavne junake, no zanimljivo je što nikada ne saznajemo njihova prava imena, a nadimke koje imaju dobili su od drugih ljudi prema njihovu izgledu: – *Drago mi je što sam te upoznao. Zovu me Gic... Znaš, to je zbog izgleda. – A mene Motka. Iz istog razloga*¹³. Nemaju nikakvih osobnih dokumenata, a često su se služili identitima postojećih ljudi ili ih izmišljali u svrhu prijekare. Prvi njihov zajednički podvig dogodio se u bogatoj trgovačkoj obitelji Žilić. Motka se predstavio kao John Kustić, Žilićev budući zet koji je imao doći iz SAD-a. Isprva su mu svi u obitelji vjerovali, osim kćeri Anice, koja je posjedovala fotografiju pravog Johna Kustića. Uskoro je njegova prijekara bila razotkrivena, ali on se pokušao spasiti od kazne lažućida je on zapravo Jim Pavlinović iz Kalifornije, koji se zaljubio u Anicu nakon što je kod Johna vidio njezinu fotografiju: – *Ja sam Jim Pavlinović. Moj otac je bankarnu San Pedru u Kaliforniji... u istom mjestu gdje žive Kustići...Naše dvije familije su se družile...Znate kako je to, zemljaci u stranome svijetu...Tako sam saznao za tu ženidbu i vidio Aničine slike. Čim sam ih vidio, ja sam se...kako da kažem...na neki način zaljubio...*¹⁴. No sve mu planove pokvari dolazak pravog Johna Kustića, kojemu nakon što zatekne Motku u Žilićevu domu više ništa nije

¹² Mirna Brkić, *Mudraci iza maske smijeha*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2010., str. 171.

¹³ Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 22.

¹⁴ Isto. str. 58.

jasno. Motka ga stane uvjeravati kako se njih dvojica poznaju otprije, što John na iskrivljenom hrvatskom jeziku opovrgava govoreći kako ga nikad prije nije vidio: – *It's not true – upadne John. The Pavlinovichs don't exist. Ne postoju. A ovoga mister ja nikad uživotu nisam vidija*¹⁵. Svi zajedno odlaze u policijsku postaju kako bi se rasvijetlio cijeli slučaj, ali Motka svojom snalažljivošću sve njih uspije uvjeriti kako je na brodu opljačkan te da zbog toga nema osobne dokumente. Nakon toga svi se razilaze, a Motka susreće svoga starog kolegu, varalicu Zlatoprstog Mokija, koji ga pred svima odaje da su bili zajedno u zatvoru: – *A tako! Praviš se da me ne poznaješ (...) A proveli smo zajedno dvije godine u istoj ćeliji*¹⁶. Shvativši da je svemu došao kraj, Motka uz Gicovu pomoć pobjegne iz Drniša.

Drugo pogavlje naslovljeno *Čarobna sprava* prati dvije paralelne priče: jedna se odnosi na avanture Motke i Gica u Zagrebu i diljem Slavonije, a druga je vezana uz studenta Joška Rupčića, koji iz Gospića putuje u Zagreb kako bi se upisao na fakultet. Joško se nakon dolaska u Zagreb smjestio u kuću majčine prijateljice Tereze Lisjak, s kojom je Joškova majka Anka preko pisama dogovorila sve vezano uz njegovo stanovanje. Probudivši se sljedećeg jutra, uvidio je da su mu nestale sve dragocjenosti te poklon za prijatelja, koji također studira u Zagrebu. U dnevnoj sobi zatekao je nepoznatog gospodina od kojeg saznaje da se on bavi iznajmljivanjem soba te da je njegov smještaj rezerviran do podneva. Postaje mu jasno da je prevaren i opljačkan. Nakon što pronade pravu gospođu Terezu, počinje istraživati tko je odgovoran za počinjeno zlodjelo. Motka i Gic imali su unaprijed razrađen plan kako se domoći Joškova novca. Gic ga je pratio još od željezničke postaje u Gospiću te tijekom cijelog putovanja, a njihova zajednička pomagačica prostitutka Lili odglumila je lažnu Terezu Lisjak. Motka i Gic su, misleći da se unutra nalazi veliko blago, otvorili crnu kutiju (Poklon za Joškova prijatelja) u kojoj se nalazio teodolit koji služi

¹⁵ Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 63.

¹⁶ Isto, str. 68.

geometrima prilikom trasiranja putova. Došli su na ideju da glume geodetske inženjere te odlučili posjećivati sela preko kojih tobože treba proći nova željeznička pruga. Došli bi na nečije zemljište, a kada bi se pojavio vlasnik, govorili bi mu kako preko njegove zemlje ima proći nova pruga. Seljak bi im nudio novac u zamjenu za to da oni prugu ucrtaju drugdje: *Procedura je uvijek bila na dlaku ista: najprije bi njih dvojica „mjerili“ zemljište, a onda bi došao seljak, stao se raspitivati što to rade, i kad bi saznao da preko njegovog terena ima proći pruga, počeo bi ih kumiti i moliti da je pomaknu ulijevo ili udesno*¹⁷. Tada bi Motka izvadio tobožnje nacрте te pred njima izbrisao staro a ucrtao novo mjesto za izgradnju pruge: (...) *Motka izvadi iz džepa nekakav papir koji razmota i prostre po stolu. Na papiru su bile nekakve crte i šare, koje su, istina, bile nalik na tlocrt nekakvog terena, ali koje, ne samo Franjić nego ni skup najvećih stručnjaka geodezije ne bi mogao dešifrirati. Motka izvadi gumicu i jednu od tih crta izbriše i ucrtao novu, pa to pokaže Franjiću. – Eto, vidiš, prijatelju! Ja sam ovu sadašnju trasu izbrisao i ucrtao da pruga ide ovuda... To je teren koji si mi ti pokazao. Eto, jesi li sad zadovoljan*¹⁸? Tako su avanturisti Motka i njegov pomoćnik Gic mjesecima obmanjivali seljake, a krčmarica Ljubica Križar pružila im je utočište i skrivala ih nakon što se saznala istina. Uskoro student Rupčić pronalazi njih dvojicu te mu oni vraćaju otuđenu geodetsku spravu. Snalažljivi dvojac ponovno izvukao bez ikakvih posljedica.

Treće poglavlje pod nazivom Sveti Franjo Asiški govori o avanturama koje su doživjeli u samostanu na granici Dalmacije i Hercegovine. Motka se predstavljao kao franjevački redovnik koji se ondje našao radi prodaje knjige propovijedi svetog Franje, a Gic je glumio njegova pomoćnika. No, na njihovu nesreću, doznaju da se u samostanu nalazi još jedan lažni fratar Tomo Barać te njegovi pomoćnici, čiji je cilj bio otuđiti relikvijar iz petnaestog stoljeća. Stoga su Motka i Gic uspješno spriječili svoje suparnike u pokušaju krađe i na taj ih

¹⁷Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str 101.

¹⁸Isto, str. 95.

način natjerali da se udalje iz samostana. Dosjetljivi par odlučio se na prijevaru naivnih ljudi prodajom tobožnjih knjiga propovijedi bilježivši njihove adrese i uzimavši novac. S dobivenim novcem su napustili samostan, no gvardijan je shvatio da se radi o varci te zatražio dio novca za samostanske potrebe: – *Zato sam vas i očekivao večeras. Znam da niste sasvim pokvaren čovjek, i spreman sam vam pomoći, ali samo ako ispunite dva uvjeta. – A to su? – Prvo, da relikvijar ne dođe u ruke Baraču, i drugo, da nam date polovicu sume koju ste skupili na proštenju*¹⁹. Tako su, uz gvardijanovu pomoć, nekažnjeno pošli na daljnje putovanje.

Četvrto poglavlje *Pukovnik Crnih košulja* odnosi se na događaje tijekom Drugog svjetskog rata na području Šibenika. Motka i Gic odlučili su iskoristiti zamršenu situaciju nakon partizanskog napada na fašiste, gdje su poginuli talijanski pukovnik Mario Riva i njegov pomoćnik. Slučajno su, hodajućim pustim putevima, naišli na njegovo beživotno tijelo, odučili ga udaljiti te je Motka preuzeo njegove dokumente te se neko vrijeme predstavljao njegovim imenom, a Gic je glumio njegova pomoćnika Uga Belaqua. Nevolje se počnu događati kada se pojavio pravi pomoćnik poginulog pukovnika, koji je jedini preživio napad. No, spretnim postupcima uspjeli su pobjeći sa zlatom iz banke.

Poglavlje Pomahnitali grad govori o snimanju izmišljenog filma čiji je tobožnji redatelj Motka, a snimatelj Gic. Stanovnike grada pozvali su da se prijave kao statisti za masove scene te ih zamolili da dogovore plan za izgradnju scenografije, za što su bili potrebni drvodjelci i razni drugi majstori. U lokalnoj su banci pokušali postići da im banka financira film u ime kuće „Adriatic film“, a plan im je bio da se s dobivenim novcem pobjegnu iz grada. No, nije im uspio jer se u gradu pojavila prava televizijska ekipa koja je uistinu došla snimiti film, a Motka i Gic otkriveni su kao prevaranti, što je izazvalo bijes tamošnjeg stanovništva. Naposljetku, pridošli redatelji odlučuju se za snimanje filma o Motkinu i Gicovu životu, koji im se činio vrlo zanimljivim, ali njih dvojica nisu

¹⁹Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 194.

bili zadovoljni načinom na koji glumci tumače njihove uloge: (...) *vi ste nama aneksom ugovora ustupili pravo da od vaših avantura radimo što mi želimo, i vi se nemate što zu upletati*²⁰. Nisu niti uspjeli dobiti novac ni za posao konzultanata za film o njima samima. Ovo je bio jedini njihov bezuspješni pokušaj prijevare: – *To je nevjerojatno! – Tolike sam ljude preveo žedne preko vode...iskoristio njihovu glupost s više ili manje uspjeha, ali da mene netko ovako obradi, to još nisam doživio*²¹.

Posljednji dio romana Prst sudbine govori o tužnome zvršetku snalažljivih avanturista: *Tu, pred vratima, u istoj pozi u kojoj su usnuli, sjedili su Motka i Gic potpuno smrznuti, kao dva ledena kipa*²².

Roman obiluje pikarskim značajkama kao što su uloga Fortune, snalažljivost, nesretna obiteljska priča, avanturizam, sklonost varanju, lažno prestavljanje te preuzimanje tuđeg identiteta. Struktura romana je linearna, glavni protagonisti poveznica su između šest poglavlja, od kojih je svako zasebna priča. Nesretna obitelj tipična je značajka pikarskih romana, a takav je slučaj i sa Motkom i Gicom: *Otac mi je bio profesor na pravnom fakultetu, a majka poznati zagrebački kardiolog. No, koliko god je bila stručnjak u pitanjima srca, svojim vlastitim srcem nija znala vladati, nego mu je puštala na volju kad god bi joj se za to ukazala prilika. To je ocu jednom dozlogrdilo pa se i on dao na kršenje pravnih propisa kojima je studente učio, srušio je svetu instituciju braka i počeo živjeti s drugom ženom u divljem braku. Tako sam ja odrastao ni tamo ni ovamo, malo kod oca, malo kod majke, a u stvari sam i njemu i njoj bio zadnja briga na popisu svih briga koje su imali. (...) I otac i majka digli su sasvim ruke od mene i zaboravili da uopće postojim na ovome svijetu. Eto, dragi moj Gic, sad vidi što me dovelo na ovaj put. – Što se toga tiče – odvrati Gic – roditelji su digli ruke od mene znatno ranije, dok još nisam ni znao za sebe. Kad sam postao svjestan toga da postojim, znao sam samo to da sam u nekom*

²⁰Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 318.

²¹Isto, str. 328.

²²Isto, str. 397.

sirotištu i da me svi zovu Gic. Budući da mi roditelji nisu ostavili ništa, čak ni ime, ovo je bio jedini put kojim sam mogao krenuti. – Nek te to ne žalosti, prijatelju Gic! Meni su roditelji dali i ime i prezime, ali sam i jedno i drugo bez ikakvog žaljenja odbacio, kao što su i oni mene, i prihvatio ime Motka, koje su mi dali moji pajdaši²³.

Odnos između njih dvojice vrlo je zanimljiv. Naime, Motka predstavlja dominantnu figuru jer je intelektualno nadmoćniji te smišlja planove, a Gic ispunjava zadatke koje od njega dobije. Za razliku od Gica, Motka ipak ima kakvo-takvo obrazovnje i znanje o književnosti: – *Znaš, Motka – zadržljivo će Gic – nisam slutio da si toliko pametan. – Dobro, sad kad to znaš, onda valjda vidiš koliko ti vrijedi povezati se sa mnom. I to onako kako su bili povezni Don Quijote i Sancho Pansa. – A tko su ta dvojica? – Ptice nebeske, kao i mi, koje su lutale svijetom. Jedan je smišljao akcije, a drugi ga opsluživao. Samo što je njima, za razliku od nas, otac nebeski uvijek okretao leđa²⁴.*

Unatoč brojnim prijevarama i pokušajima dolaska do novca na nepošten način, Motka i Gic ipak nisu potpuno bezosjećajni. Imaju svoje životne principe i pravila koja su si postavili i nikad ih nisu prekršili. Njihovo je pravilo nikada ne stati na stranu nasilja ili učiniti kakvo zlo. Motka sam objašnjava koja je razlika između pljačkaša i njega te koja mu je životna misao: – *Čime se ti, u stvari, baviš? Prosjak nisi...Znači, možeš biti jedino pljačkaš. – Pljačkaš! – zgrane se Motka. – Kakva ružna riječ...Nikad nisam bio ljubitelj nasilja. Ja samo udešavam da mi moji klijenti sami donesu novac. Čak i da me mole da ga primim. – I možeš takvim načinom preživjeti? – Znaš kako stoji u Evandjelju – poučno će Motka. – „Pogledajte ptice nebeske! Niti siju niti žanju, a hrani ih otac njihov nebeski“²⁵. Dokaz da, iako su skloni nepoštenju, ipak posjeduju moralnu odgovornost, pronalazimo u sljedećem citatu koji govori o siromašnoj višečlanoj obitelji od koje nisu željeli uzeti novac: *Motka se zagleda u novac i**

²³Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 69., 70., 71.

²⁴Isto, str. 41.

²⁵Isto., str. 21.

zamisli. Iako je bio beskrupulozan kad god je plindrao ljude, za našeg junaka valja reći da u sirotinju nikad nije dirao, ne zbog nekog romantičnog samaritanstva a la Karl Moor, nego naprosto zato što je to smatrao degradacijom estetskog nivoa, za koji je vjerovao da ga u svojim akcijama održava²⁶.

Motka i Gic hedonistički su likovi, uživaju u životu, trudeći se na što lakši način dobiti ono što žele. Simbolika imena vrlo je bitna; već je spomenuto podrijetlo njihovih nadimaka, koja su dobili prema svome izgledu od drugih ljudi. No, simbolična imena smišljali su si i sami, računajući s ljudskom glupošću i naivnošću. Primjerice, kada se predstavljaju kao geodeti, imena su im vrlo duhovita: – *Oprostite, trebalo je da se ja vama predstavim...Inženjer Karlo Blefinger...Ovo je moj pomoćnik Varajić²⁷.* Tijekom cijelog svojeg avanturitičkog života, pustolovi Motka i Gic ismijavaju ljudsku glupost, a često se koriste i ironijom. Primjerice, kada je Motka pred samostanom glumio franjevca koji čini čuda, ironizirao je ljudsko praznovjerje i fanatizam: *Neka područja u nas su, čini se, u posebnoj milosti božjoj, jer se u njima više nego igdje događaju najrazličitija čuda. Najčešće se, recimo, ukazuje Majka Božja. Čuva čovjek ovce, a ovce iz nepoznatog razloga odlutaju do neke pećine, a kad on dođe tamo, ugleda neku gospođu u plavoj haljini koja stoji u pećini, ili, bolje reći, ne stoji nego lebdi pola metra iznad tla i zapodjene s njim razgovor na latinskom jeziku. I odmah se nađu stručnjaci koji utvrde da je čovjek Gospine riječi prenio takvom pravilnom latinštinom da ni sam Ciceron ne bi tako umio, a u svom vlastitom, materinskom jeziku je totalno nepismen. I eto ti čuda²⁸!* Ironija je vidljiva i kod opisa mediteranskog mentaliteta, po kojemu se je važno prikazati u što boljem svijetlu: *No, onima koji poznaju mediteranski mentalitet, jasno je da je jedna od njegovih osobina pokazivati što više ono što imaš, bilo moć, bogatstvo ili ljepotu, makar svi znaju da imaš ono što imaš, i proživjeti*

²⁶Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 105.

²⁷Isto, str. 107.

²⁸Isto., str. 141.

*nekoliko sati večernje šetnje u ugodnom uvjerenju da u očima drugih izgledaš onako kako sam sebe vidiš*²⁹.

Posebice je važno istaknuti bitni pikarski element topos *theatrum mundi*, koji pronalazimo u ovome romanu. Radi se o shvaćanju svijeta kao pozornice života na kojoj se odvijaju razne predstave. Tako se i pikarski dvojac Motka i Gic poigravaju ljudima služeći se obmanama i lažima kako bi se domogli novca ili kojeg drugog cilja na jednostavan način. Koriste se raznovrsnom odjećom, ovisno o igri/predstavi koju igraju. Za primjer se može uzeti Motkino preodijevanje na samome početku romana. Isprva se doima zapušteno, a potom iz kofera vadi novu, čistu odjeću te poprima sasvim drugačiji izgled: *Na nogama je imao cipele za koje je bilo vidljivo da su prošle stotine i tisuće kilometara, a zinule su sprijeda kao dvije pretpotopne ribe sa šiljastim zubima. Na hlačama mu je bilo toliko zakrpa da se više nikakvim načinom ne bi moglo utvrditi kakva je bila prvobitna tkanina od koje su skrojene*³⁰. (...) *Najprije iz kofera izvadi kompletan pribor za brijanje: ogledalo, sapun, kist i britvu (...) Uskoro se ta preobrazba protegne i na ostali dio figure. Iz kofera izvuče vrlo elegantno građansko odijelo s prslukom, kravatom, šeširom i novim lakiranim cipelama*³¹. Slično je i sa promjenom izgleda kada su se predstavljali kao geodetski inženjeri: *Jedan od njih, visok i mršav, bio je odjeven građanski, ali mu je odijelo bilo više terensko, to jest nosio je „pumperice“ do koljena i gojzerice, tako da je ostavljao dojam inženjera. Drugi, koji je išao iza njega stalno na stanovitoj distanci, malen i debeo, bio je odjeven u radnički kombinezon i nosio je geodetske pikete i teodolit na tronošcu*³². Roman *Ptice nebeske* prepun je pikarskih elemenata. Dvojica glavnih junaka predstavljaju savršeno uvježban par koji se uspijeva snaći u svakoj nevolji. Uz Motkinu inteligenciju i sposobnost smišljanja planova te uz Gicovu umijeće realizacije Motkinih

²⁹Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 13.

³⁰Isto, str. 7.,8.

³¹Isto, str. 12.

³²Isto, str. 91.

zamisli moguće je riješiti svaki problem. Iako su imali uzbudljiv život i zajedno prebrodili sve nevolje, preminuli su smrznuvši pored jedne crkve, a da nitko nije znao tko su: – *A kaj bumo stavili na grobove? Ko tu počiva? – Vraga crnoga ćete staviti kad im nitko ne zna imena. Stavite pločice s brojevima parcele, za slučaj ako se nađe netko tko ih na temelju fotografija prepozna i pitaza njih*³³.

2.3. Ispovijedi nekarakternog čovjeka

Roman *Ispovijedi nekarakternog čovjeka* sastoji se od ukupno pet dijelova, od kojih svaki sadrži velik broj pogavlja. Na početku svakog poglavlja navodi se rečenica koja ukratko predstavlja radnju. Struktura je linearna, a pripovjedač je u prvome licu. Fabula se temelji na uzbudljivom životu glavnoga junaka Fabricija Viskova, a opisani su događaji od njegova rođenja pa sve do duboke starosti. Dana je pseudobiografska perspektiva jer glavni protagonist piše svojevrsni životopis. Priču pratimo od Fabricijeva rođenja 1918. pa sve do 1990. godine. Razlika između romana *Ptice nebeske* i drugih dvaju Brešanovih djela je u tome što posljednja dva, uz tradicionalne pikarske, sadrže i mnoštvo neopikarskih elemenata. Dakle, likovi, poput Fabricija skloniji su filozofskim promišljanjima, nego, primjerice, Motka i Gic. Tijekom Fabricijeva života mijenjaju se državne granice i politička uređenja, a on se, koliko je to bilo moguće, nastojao prilagoditi svakoj situaciji pa se tako našao i u fašističkoj uniformi, bio zarobljenik na Golom otoku, postao članom Udbe i slično.

Prvi dio romana govori o Fabricijevu rođenju i dvostrukom krštenju. Naime, prema katoličkom obredu kršten je kao Fabricije, a prema pravoslavnom kao Amfilohije. Dakle, već na samome početku života njegov je karakter bio udvostručen, što je na neki način predodredilo njegovu sudbinu: *Eto, tako sam, štovani čitatelju, bio dvaput rođen i dvaput kršten i tako je moj karakter, i prije nego je nastao, dobio sve preduvjete da se po nastanku udvostruči, a onda,*

³³Ivo Brešan, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990., str. 399.

*samim tim, u daljnjim cijepnjima, kojima ga je život izlagao, učetverostruči te na kraju čak i uvišestruči*³⁴. Fabricije je odrastao u selu N, a napustio ga je nakon završetka osnovne škole. Otputovao je u Šibenik kao petnaestogodišnjak i ondje neplanirano završio u organizaciji ORJUNA. No, uskoro je iz nje istupio zbog brutalnih napada na neistomišljenike. Zatim upoznaje kontea Florijana de Draco-Dragojevića, u čijoj palači ostaje živjeti do kraja srednjoškolskog obrazovanja. Isprva se začudio njegovu izgledu i životnom stilu, no uskoro se navikao i zavolio ga: *Sav radostan, on mi priđe i rukuje se sa mnom, no čim mi se približio, umalo da se nisam lecnuo i samo me pristojnost zadržala da to ne učinim, jer me iz njega zapahne neki vrlo intenzivan smrad, nalik na ustajali zrak iz davno neprozračene prostorije sobe ili na pokvarenu ribu, s primjesom nečeg kiselkastog, što je poput octa neugodno dražilo nosnice*³⁵. Konte se zalagao za očuvanje starina, stoga je njegova palača vrvjela starim umjetninama i dičila se bogatom knjižnicom, gdje je Fabricije puno proboravio. Oko obrazovanja mu je pomagao financijski, ali i u vidu razgovora o raznim temama kao što su književnost i filozofija. Razdoblje koje je Fabricije proveo uz kontea, bilo je, za razliku od ostatka njegova života, prilično mirno i idilično. Osim kontea Florijana, društvo su mu činili i konteovi prijatelji, Zuliani, Mazzoleni, Vidović i Marasović, čija je glavna zabava bila smišljanje raznih vragolija. Konte je Fabriciju pomagao i u ljubavnom životu, stoga mu je dogovorio sastanak s djevojkom Pavicom. Nakon završetka srednje škole nakratko odlazi u N, gdje ga zateknu promjene u obitelji. Otac mu je umro, brat Matko se oženio Idom, a cijela se obitelj obogatila. No, kako je bio protiv svake politike i ideologije, nisu mu se svidjela stajališta njegove braće: *U Matkovim riječima naslutio sam komunistička, a u Ilinim ekstremna hrvatska stajališta. Nisam im htio očitavati nikakve lekcije i dokazivati im da ih to može dovesti samo dotle da postanu ili krvnici ili žrtve; znao sam da bi, s obzirom da sam znatno mlađi od*

³⁴Ivo Brešan, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, Znanje, Zagreb, 1996., str. 14.

³⁵Isto, str. 64.

*njih, ignorirali moje riječi*³⁶. Fabricije se zatim uputio u Zagreb na studij koji mu je odlučio financirati konte Florijan. Smještaj je našao u kći Jože Sedaka. Već prvih dana boravka u Zagrebu dospio je u zatvor jer se slučajno našao na mjestu gdje su prosvjedovali članovi stranke HSS, ali ipak je na kraju pušten. Na fakultetu nije provodio previše vremena, a predavanja su mu zadavala glavobolje, pa je odlučio da ih je najbolje izbjegavati: *Sve u svemu, predavanja su mi vrlo brzo dosadila, te sam fakultet sve više stao zamjenjivati birtijama i kavanama, jer sam osjetio da je tek tu pravo sveučilište, na kome imam što naučiti, pa čak kad se radi i o samoj književnosti*³⁷. Sa skupinom boema koje je predvodio Josip Slanski često je odlazio na žalovanja nakon smrti pokojnika, gdje bi se besplatno hranili. Neko je vrijeme dijelio sobu s Jozom Marićem, a onda odselio kod starijeg bračnog para Adama i Magde Lisjak, koji su ga prihvatili kao sina. Kako se za vrijeme Drugog svjetskog rata nakratko vratio u Šibenik, zateklo ga je neugodno iznenađenje. Naime, palača koju je naslijedio od kontea pretvorila se u sjedište talijanske vojske, a svrativši u N saznaje da mu je brat Matko prešao u partizane a majka Luca i brat Ile završili u jednom talijanskom logoru, u kući je ostala samo Ilina žena Cvita. Ostaje neugodno iznenađen i saznanjem da mu je brat fanatik te da je nadaleko poznat kao komandant Oganj, kojemu su ideali važniji od obitelji: *Te me riječi uvjere da je Matko postao fanatik, kome više ni majka ni brat ne znače ništa u odnosu na cilj koji je sebi postavio i da je tom cilju, bude li potrebno, spreman žrtvovati i mene*³⁸. Kako se Fabricije uvijek brzo snalazio i prilagođavao različitim situacijama, tako je postao fašist sa činom kapetana i doušnik komunistima. Za vrijeme boravka u Šibeniku upoznaje Giuliju Pratti, ljubav svog života, s kojim se sastajao i rastajao puno puta tijekom svog avanturističkog životnog putovanja. Osoba s kojom se zbližio na jednom od čestih boravaka u zatvoru bila je i Giordano Sachetti, kojega je odmilja zvao Đidi. On ga je podsjećao na

³⁶Ivo Brešan, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, Znanje, Zagreb, 1996., str. 100.

³⁷Isto, str. 125.

³⁸Isto, str. 205.

varijantu dobrog vojaka Švejka jer je, praveći se ludim, izbjegavao vojne obveze: *Od cjelokupnog roka službe, dvije sam trećine proveo u zatvoru, ali sam uvijek težu kaznu izbjegao tako što su me proglasili mentalno retardiranim. No ne marim ništa što me smatraju debilom, kad mi je to dosad nekoliko puta spasilo glavu*³⁹. S njim je održavao prijateljski odnos sve do duboke starosti. Nakon završetka rata Fabricije je s Đidijem otišao u Italiju, gdje se odlučio sastati s Giulijom. Saznaje da se udala za mafijaškog šefa Franca Castiglionea. Nakon toga, Fabricije dopijeva na poluotok Sinaj u mjesto El Shatt te spletom nesretnih okolnosti završava u strogom egipatskom zatvoru: *Bila je to golema podzemna jama, nalik na leglo neke pretpovijesne životinje, u koju su svjetlo i zrak dopirali samo kroz prozorčić na vratima na vrhu stuba, a u njoj je istodobno boravilo oko sto ljudi.(...) Jedini kontakt s vanjskim svijetom bili su stražari, koji su dvaput dnevno donosili hranu, po kojoj je uvijek nešto plivalo; ako to nisu bili insekti, onda je barem bila pokoja dlaka*⁴⁰. Ali, kako to obično biva, uspijeva izaći iz tamošnjeg zatvora i vraća se kući, gdje ostaje zatečen viješću da je brat Ile strijeljan, a majka Luce umrla. Zbližava se s udovicom svog pokojnog brata Cvitom te njih dvoje odlučuju započeti zajednički život. Nakon završetka rata šetao je ulicama Šibenika i ostao iznenađen žestinom ratnih razaranja: *Dok sam prolazio ulicama Šibenika, pale su mi u oči ruševine čitavih blokova kuća, a osobito renesansne Gradske vijećnice nasuprot Katedrali, koja je bila razorena do temelja. No najveći udrac doživio sam kad sam došao pred svoju palaču. Pola zgrade bilo je pretvoreno u gomilu kamenja, dok je druga polovica ostala netaknuta, ali u još zapuštenijem stanju, nego kad sam zadnji put bio tu*⁴¹. Otprilike u to vrijeme dao se na potragu za jednim od kipova boga Amora iz palače u kojemu je bilo skriveno blago što ga je naslijedio od kontea. Potragu je vršio kod raznih državnih dužnosnika, ali nigdje nije imao uspjeha.

³⁹Ivo Brešan, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, Znanje, Zagreb, 1996., str. 257.

⁴⁰Isto, str. 319. – 320.

⁴¹Isto, str. 336.

Uskoro postaje članom Udbe, koja ga šalje na dužnost u Frankfurt na Majni. Naime, zadaća mu je bila uvući se u organizaciju, čije je djelovanje okarakterizirano kao neprijateljsko, te odati Udbi njihove planove i likvidirati Antu Zormana, njihova vođu. No, začudi se kada shvati da je Zorman zapravo Jozo Marić, njegov stari kolega iz studentskih dana. Naravno da ga Fabricije nije likvidirao, nego su smislili drugi plan: iskoristili su tijelo preminulog beskućnika i predstavili ga kao Zormana. Nažalost, ta se prijevarena uskoro otkrila pa je Fabricije završio na Golom otoku kao državni neprijatelj. Ondje je proveo dvije godine i pomalo počeo gubiti vlastiti identitet: *Tako je Fabricije Viskov postao C 47532, te time, pored dosadašnjih, stekao još jedan novi identitet, ovaj put nalik na registraciju nekog vozila, kao da se i time htjelo naglasiti da odsad pa nadalje neću više služiti ni u koje druge svrhe, nego za prenošenje tereta*⁴². Nakon puštanja iz zatvora, morao je potpisati izjavu: *Potpisao sam to s čvrstom odlukom da ću se kao pijan plota pridržavati sve tri obveze, kako bih izbjegao svaku mogućnost da zaradim još koji motor. Tako sam se ponovno našao na takozvanoj slobodi, ali bez ikakva znanja što zapravo podrazumijevam pod tim kad izgovorim riječ „Ja“.* Uostalom, što je to uopće „Ja“⁴³? Kada su ga prevozili iz zatvora na Golom, policijsko vozilo otkotrljalo se niz provaliju te su poginuli svi putnici osim Fabricija. On je iskoristio situaciju te, uzevši njegove dokumente, preuzeo identitet Milana Đurovića. Put ga je odveo u Beograd, gdje je boravio dugi niz godina pod lažnim identitetom. Počeo je raditi u Ambasadi u Rimu, gdje ponovno nakon niza godina susreće Giuliju te odlazi u posjet Đidiiju. Nažalost, Giulia pogiba u jednom oružanom sukobu, a Fabricije se vraća kući, čemu se začude članovi njegove obitelji jer su mislili da je mrtav.

⁴²Ivo Brešan, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, Znanje, Zagreb, 1996., str. 397.

⁴³Isto, str. 401.

Na samome kraju romana, već u dubokoj starosti, Fabricije iz kavane promatra skup na Jelačićevu trgu na dan proglašenja neovisnosti Hrvatske. Ondje susreće i svog starog prijatelja Jozu, koji se, razočaran zatečenom situacijom, oprašta od Fabricija: *Vratit ću se u Njemačku i ostatak života provesti bez ikakvih opterećenja. Mislim da sam dovoljno stekao da to mogu. Zbogom, Fabricije! Ako te kada put nanese tamo, ovdje ćeš me naći*⁴⁴.

Roman *Ispovijedi nekarakternog čovjeka* je zapravo neopikarski roman. Naravno, sadrži i tipične pikarske elemente, a neki od njih su: snalažljivost i inteligencija junaka, uloga Fortune u njegovu životu, pikarova nesretna obiteljska priča te njegov pustolovan način života. No, prevladavaju neopikarske značajke, koje se očituju u neprestanim etičko-filozofskim promišljanjima. Primjerice, Fabricije se dotiče tema identiteta, karaktera, ideologije, religijete daje svoje mišljenje o politici.

Krenut ću od tipičnih pikarskih karakteristika koje se tiču junakove obitelji. Od najranijeg djetinjstva, Fabricije je nailazio na sukobe unutar obitelji. Najprije je to bio sukob između majke i oca oko njegova krštenja, a potom sukobi među braćom, koja su bila različitih političkih stajališta, što ih je na kraju i odvelo u smrt. Tipično pikarski postupak je i vrlo rano napuštanje obitelji, što Fabricije čini kao petnaestogodišnjak. Kako je Fabricije rano izgubio svoga oca, očinsku ulogu u daljnjem njegovu životu igra konte de Draco-Dragojević⁴⁵, od kojega naposljetku nasljeđuje imetak. Nakon odlaska iz rodnoga mjesta N-a, svoju je obitelj posjećivao kad god bi se našao u Šibeniku ili u blizini, a svaki put kad bi se vratio dočekale bi ga promjene: najprije ženidba braće, majka i brat Ile završavaju u logoru, smrt obojice braće i na kraju smrt majke Luce. Topos *thetrum mundi* evidentan je i u ovome romanu: to se očituje kroz cijeli niz životnih poteškoća, iz kojih se, pomoću svoje inteligencije, promjene identiteta i uživljavanja u različite uloge, uspijeva izvući. Za razliku od junaka prethodno

⁴⁴Ivo Brešan, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, Znanje, Zagreb, 1996., str. 494.

⁴⁵Mirna Brkić, *Mudraci iza maske smijeha*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2010., str.201.

analiziranog romana, Fabricije ima završeno visoko obrazovanje, što je jedna od neopikarskih značajki.

Najznačajniji neopikarski element ovoga djela vezan je uz promišljanja o važnim etičkim i filozofskim temama, koje su bile manje zastupljene u romanu *Ptice nebeske* jer se on odlikuje tradicionalnijim pikarskim značajkama.

Na samome početku romana nadaje se pripovjedačevo promišljanje o karakteru, u koji ne vjeruje: *Ja naprosto mislim da karakter ne postoji i da je ono što se najčešće naziva tim imenom obična fikcija, izmišljotina koju su ljudi stvorili o sebi ili koju su drugi stvorili o njima, pa vjeruju u to kao u nešto što im je od Boga dano, poput nekog zadnjeg probisvijeta koji obuče smoking i šeće ulicom uživajući u tome što drugi u njemu vide velikog gospodina, te i sam na kraju počne vjerovati da je netko i nešto*⁴⁶. Više se puta poziva na Kantovu i Hegelovu filozofiju kada govori o moralu ili religiji: *Strah i nada, veli Kant, ako postanu princip, posve uništavaju moralnu vrijednost svakog djelovanja*⁴⁷. (...) *Vjerojatno je Hegel bio u pravu kada je rekao da je ateizam samo razočarana religiozna svijest*⁴⁸. Pripovjedač nije sklon veličanju ideologija, politika, religija pa tako ni ljudskih postupaka: *U svom dugom i iskustvima dubokom životu nisam nikad sreo ni jednog dobrotvora, donatora, samaritanca, djelatelja pomoći i čovjekoljupca koji u onome što čini nije bio motiviran barem nekom korišću*⁴⁹. Pošto nikoga i ništa ne idealizira, Fabricije kritizira politiku i ratove te staje na stranu slabijih. Primjerice, za boravka u Frankfurtu odbija izvršiti ubojstvo koje mu je naređeno. Fabricije smatra da politika i ratovi degradirajuće djeluju na čovjekovu prirodu: (...) *intenzivno bavljenje politikom inače ljude kastrira, samo što se to kod muškaraca očituje na intelektualnom planu, a kod žena na genetskom*⁵⁰. (...) *Nikad mi nitko nije uspio dati neko suvislo obješnjenje zašto se to događalo. Možda ono i leži u sferi iracionalnog, jer rat u ljudi zna*

⁴⁶Ivo Brešan: Ispovijedi nekarakternog čovjeka, Znanje, Zagreb, 1996., str. 7.

⁴⁷Isto, str. 7

⁴⁸Isto, str. 150.

⁴⁹Isto, str. 8.

⁵⁰Isto, str. 355.

*izazvati i takvu bolesnu potrebu za razaranjem, da naprosto prestanu i razmišljati tko će biti žrtva toga*⁵¹.

Zanimljivo je kako je Fabricije nekoliko puta gotovo počeo raditi nešto protiv čega se bori. Prvi put to mu se dogodilo kao pripadniku ORJUNE (I što je Krasniqi više kukao i zapomagao, to je i meni bio veći užitak udarati ga, pogotovo ako su ti udarci bili još popraćeni ovacijama i divljenjem⁵².), a drugi put nakon zatočenja na Golom otoku (*Čitajući i braneći tekstove tih partijskih dokumenata, u kojima se uvijek istim riječima isto govorilo i koji nisu ni služili zato da se njima nešto kaže, nego isključivo kao verbalna dekoracija režimu, primjećivao sam kako pomalo počinjem i ja misliti na njihov način, što praktički znači ne misliti ništa, nego uzimati ono što se u njima govori kao gotovu istinu, pa su mi počele čak i smetati kritičke primjedbe nekih mojih kolega na račun njihova nesmisla*⁵³). No oba se puta uspio osloboditi pokušaja da netko drugi upravlja njime te tako ostao vjeran sebi i svojim životnim stajalištima.

Ako usporedimo, primjerice, lik Fabricija Viskova i lik Motke, primijetit ćemo i neke razlike u shvaćanju ljubavi. Motka je imao površne i kratkotrajne veze sa ženama, dok se Fabricije čvršće povezivao, a imao je dvije velike ljubavi – Cvitu i Giuliju: *Cvitu sam volio smireno, kao osobu koja je dio moga svijeta i koja mi i po Božjim i po zemaljskim zakonima pripada, dok je Giulia oduvijek za mene bila napola stvarnost, napola san, netko tko mi istodobno i pripada i ne pripada, i po tome je bila izvor mojih brojnih uzbuđenja, tuge i radosti, sumnji i nadanja. Koju bi se od tih dviju ljubavi moglo nazvati pravom, prepuštam tebi, dragi čitatelju, da prosudiš sam*⁵⁴.

Fabricije je nakon burnog, uzbuđljivog i dinamičnog života svoje stare dane provodio mirno u umirovljeničkom domu.

⁵¹Ivo Brešan, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, Znanje, Zagreb, 1996., str. 336.

⁵²Isto, str. 46.

⁵³Isto, str. 445.

⁵⁴Isto, str. 477.

2.4. Ništa sveto

Roman je podijeljen na dva velika dijela unutar kojih je svako poglavlje priča za sebe. Prvi dio romana obuhvaća junakovo djetinjstvo provedeno dijelom u splitskom Domu za nezbrinutu djecu, a dijelom u Zagrebu sa skupinom prosjaka. Obuhvaća također i njegovu mladost kada se bavio raznim ilegalnim načinima zarade (primjerice, lažno se predstavljao kao djelatnik televizijske kuće te skupljao novac za otkup tobožnjih kvalitetnih emisija i filmova u svrhu poboljšanja kvalitete televizijskog programa) te surađivao sa tajnom službom i slično. U prvome dijelu odvija se njegov odlazak i boravak u Kanadi. Radnja drugog dijela romana odvija se za vrijeme Domovinskog rata i nakon njega. Obuhvaća razdoblje od junakova povratka iz inozemstva do suđenja u Haagu i premještanja u jedan austrijski sanatorij. Važno je napomenuti da se njegov život na kraju potpuno mijenja, nije više dinamičan kao prije, nego miran, a junak od poznatog široj javnosti postaje potpuni anonimac. Fabula je razgranata, obiluje događajima i likovima.

Na samome početku upoznajemo glavnog protagonista Nenada Pralinu, sina splitske prostitutke Valentine. Ona ga je smjestila u Dom za nezbrinutu djecu, gdje ga je često posjećivala sve do svoje smrti, kada je Nenad imao pet godina. Nakon toga proboravio je u Domu još nekoliko godina i uspio iz njega pobjeći. Utočište je potražio kod prostitutke Lili. Ona ga je poučavala krađi novčanika prolaznicima na ulici. No uskoro ju pronalazi zadavljenu i tada odluči pobjeći iz Splita kako ne bi bio osumnjičen za njezino ubojstvo. Uspijeva vlakom bez karte doputovati u Zagreb. Ondje počinje živjeti s prosjacima kojima je na čelu Bare, koji je odlučivao tko će na kojemu mjestu u Zagrebu prositi, a nakon radnog dana uzimao je isprošeni novac od svojih „zaposlenika“. Barinu družinu čini cijeli niz likova sa simboličnim nadimcima: Fufla, Šore, Smrduša, Pola Glave, Frka, Kiki i dr. S prosjacima je proboravio dvije godine, a onda je, nakon što je saznao da su oni zapravo razbojnička banda koja prosjačenje koristi kao masku, odlučio pobjeći. Dolazi na vrata odvjetniku Filipu

Lopandi, koji mu je, dok je Nenad još prosjačio, dao svoju posjetnicu. Lopanda ga je prihvatio i predložio mu da s njim živi, na što pristaje. Uskoro nakon njegova useljenja Lopanda završava u zatvoru, gdje ubrzo nakon dolaska i umire. Tada Nenad falsificira dokumente i preuzima identitet Lopandina sina Eugena koji je umro kao petomjesečno dijete te postaje legalnim vlasnikom Lopandina stana. Kako je nalikovao osobi koja je ubila Vasilevskog, privodi ga tajna služba na čelu koje je Burjan. S njima naposljetku počne surađivati. Agenti te tajne službe (Udbe), između ostalog, saznaju i njegov pravi identitet pa ga mogu ucjenjivati. U svome stanu Nenad iznajmljuje sobe Miomiru Biguliću, profesoru engleskog i Vatroslavu Koštroviću. No kako je Nenad surađivao s tajnom službom, znao je da je Koštrović „sumnjiv“ jer se zalagao za ideje o slobodnoj Hrvatskoj. Na Koštrovićev poziv Nenad je otišao na sastanak s Koštrovićevim istomišljenicima, zatim prokazuje taj tajni skup te Koštrović i njegova skupina bivaju uhićeni i poslani u zatvor. Nenad je na taj sastanak pozvan jer je sličio jednomu Koštrovićevu suradniku koji se zalagao za iste ideje. Nakon Koštrovićeva odlaska iz stana njegovo mjesto zauzima Stela Borić, agentica tajne službe koja se predstavlja kao medicinska sestra. Nakon njezina dolaska Nenad dobiva nasljedstvo iz Kanade od brata Filipa Lopande. No preduvjet za nasljeđivanje je da je kandidat oženjen i ima sina. Udba priprema Nenada za odlazak u Kanadu. Izrađuju mu dvije putovnice – jednu s imenom Eugen Lopanda, a drugu s imenom Krešimir Brakus. U Kanadi je Nenad imao zadatak družiti se s hrvatskim imigrantima pod imenom Krešimir Brakus i tako za tajnu službu crpiti informacije. Stoga ga je na neko vrijeme ugostio hrvatski emigrant Greg Viduka, a Nenad je za zadatak imao nagovoriti Grega da sazove sastanak hrvatskih emigranata i evidentira sve članove te zabilježi njihove adrese. Međutim Nenad odlučuje prekinuti suradnju s tajnom službom te bježi i neko se vrijeme skriva potučajući se ruralnim dijelovima Kanade. Ondje upoznaje Talijana Marcella te s njim živi u kamp-naselju. Nakon nekog vremena posredstvom Marcellova brata njih dvojica brodom doplove do Ancone, odakle

Nenad nastavlja put u Hrvatsku. Ondje ga zatekne ratno stanje, a na ulicama ga ljudi zaustavljaju misleći da se radi o pravom Krešimiru Brakusu. Tako se Nenad tijekom Domovinskoga rata koristio imenom Krešimir Brakus, a ime Eugen Lopanda na neko je vrijeme palo u zaborav. Kao Krešimir dobio je titulu bojnika Hrvatske vojske, a potom i titulu generala. Izmislio je ratne pothvate koje je tobože poduzeo a zbog čega su ga drugi poštovali. Tijekom rata upoznaje novinarku Miru Ganzu koja od njega stvara ratnog junaka pišući o njegovim sjajnim uspjesima. Nenad naposljetku saznaje da je on zapravo brat blizanac pravog Krešimira Brakusa, samo je u rodilištu došlo do pogreške pa su zamijenjeni sin splitske prostitutke Valentine i jedan od blizanaca njegove prave majke. Ovako je glavni junak komentirao sve svoje identitete: *Nenad Pralina sam postao protiv svoje volje, samim rođenjem. Eugena Lopandu sam ja odabrao, a Krešimir Brakus mi je pao s neba, jer je neka viša sila, Bog ili ne znam tko, učinila da sličim kao jaje jajetu čovjeku s tim imenom.*⁵⁵ Bez obzira na sve, odluči zadržati identitet Krešimira Brakusa i pod tim imenom vrši cijeli niz ilegalnih radnji tijekom i nakon rata. Tijekom rata postavlja se za posrednika prilikom tobožnjeg krijumčarenja oružja iz inozemstva, a novac koji je za to predviđen uzeo je sebi. Nakon završetka rata sa svojim suradnicima osniva banku koja služi samo kao maska za pranje novca. Naposljetku dobiva poziv na suđenje za ratne zločine u Haag. On to vješto pokušava izbjeći te se odlučuje skrivati pod drugim imenom u samome Haagu kako bi bio manje sumnjiv. Međutim po njegovu dolasku u Haag, na željezničkom kolodvoru ga dočekuje jedan visoki hrvatski dužnosnik, kojega autor naziva Glavonjom, tako da izgleda da je dobrovoljno pristao na suđenje. Na sudu su mu pripisani zločini koje uopće nije počinio on, nego pravi Krešimir Brakus, no on nikako ne može dokazati suprotno jer je cijelo vrijeme koristio njegov identitet. Budući da je glavni junak vrlo snalažljiv u kriznim situacijama, on hini da ima poremećaj ličnosti koristeći se naizmjenice identitetom Eugena Lopande i Krešimira Brakusa te mijenja

⁵⁵Ivo Brešan, *Ništa sveto*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 190.

ponašanje ovisno o ulozi koju igra. Naposljetku ga Haški sud proglašava neuračunljivim i smješta ga u jedan sanatorij u Austriji. Ovako je to izgledalo: *Kao Lopanda, s liječnicima razgovaram o politici, umjetnosti i drugim temama, a prema bolničarkama sam galantan kavalir, darivam cvijećem i pomalo im se nabacujem. A kao Brakus, izdirem se na sve njih, iskazujući nezadovoljstvo i za najmanju sitnicu.*⁵⁶

Niti jedan od likova spomenutih u romanu nije niti potpuno dobar niti potpuno loš. Sve u svemu, karakterizacija nije crno-bijela. Karakteri su izgrađeni na vrlo zanimljiv, ponekad i humorističan način, zbog čega se čitatelju čine vrlo simpatičnima. Mnoštvo je humorističnih situacija u kojima se s vremena na vrijeme nađe glavni junak. Lik Nenada Praline, Eugena Lopande ili Krešimira Brakusa tipičan je primjer pikara. On živi od danas do sutra, posjeduje avanturistički duh, skitnica je, u stanju je iskoristiti bilo koga kako bi situaciju okrenuo u svoju korist, lutalica je. Nisu mu važni ni prošlost ni budućnost, živi za sadašnjost i ona mu je jedina bitna. To najbolje možemo uočiti u prvim rečenicama romana: *Nakon što ovi reci ugledaju svjetlost dana, ako uopće do toga dođe, uz moje će se ime, kad god se bude spominjalo u nekom pristojnom društvu, nesumnjivo lijepiti izrazi kao: bagra, ološ, šljam, probisvijet, lupež, varalica i bezbroj pratećih pridjeva koji nekoga stavljaju na samo dno života. Moram odmah reći da se zbog toga nimalo ne brinem niti sam nesretan.*⁵⁷ On je tipičan lik pokvarenjaka i nemoralne osobe jer koristi sve i svakoga da ostvari svoje ciljeve. No bez obzira na sve te činjenice, Nenad osvaja simpatije čitatelja svojim često humorističnim nastupima i snalažljivošću, a zanimljivo je da se sve događa slučajno, naravno u njegovu korist. Sve situacije odvijaju se povoljno za njega pa čak i suđenje u Haagu pred sam kraj romana, stoga možemo zaključiti kako glavnoga junaka neprestano prati sreća.

⁵⁶Ivo Brešan, *Ništa sveto*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 383.

⁵⁷Isto, str. 19.

U romanu su zastupljene sve tipične pikarske značajke, kao što su teška obiteljska situacija, uloga Fortune, avanturistički život te prijevare. Još je jedna važna pikarska značajka prisutna, a tiče se obrazovanja. Naime, tradicionalni pikarski junak obično ne završava nikakve škole, za razliku od primjerice, Fabricija Viskova, koji uspijeva završiti i fakultet, doduše pod drugim imenom. Nenad je po toj odrednici tipičan pikaro jer nikada nije pohađao škole, a sam za sebe tvrdi da je život najbolja škola. U stanu Filipa Lopande uživao je u čitanju klasika svjetske književnosti, a promišljati o važnim životnim temama naučio je u kavani: *S vremenom me sve manje zanimala fabula, a sve više autorov zaokret prema svijetu unutrašnjosti ili iskorak iz stvarnosti u irealno, pa su mi štivo postali „Slika Dorian Gray“, „Uliks“, „Krik i bijes“, „U potrazi za izgubljenim vremenom“⁵⁸... (...) Često sam odlazio u Gradsku kavanu i zauzimao mjesto u blizini stola za kojim su sjedili ozbiljni stariji ljudi intelektualnog izgleda i, praveći se da čitam novine, prisluškivao što govore. Možda mi netko neće povjerovati, ali iz tog sam više naučio o svijetu u kojem živim negoli iz knjiga. Tako mi je kavana postala školom, kakvu samo mogu poželjeti; učiš, kako bi se reklo, u hodu, ne polažeš ispite niti imaš kakve rokove⁵⁹.* Iz prethodnog se citata da zaključiti kako između Nenada i Fabricija, junaka romana *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, postoje sličnosti. Naime, i Fabricije je, jednako kao Nenad, zalazio u kavane kako bi čuo intelektualne razgovore, s razlikom što je Fabricije u njima i sudjelovao. Druga važna sličnost krije se u očinskoj figuri, koju u oba romana obavlja junaku draga osoba. Kako je to već ranije rečeno, za Fabricija je to konte de Draco-Dragojević, a za Nenada dr. Filip Lopanda. Od njega Nenad nasljeđuje stan, jednako kao što Fabricije od kontea nasljeđuje palaču. Sličnost među dvojicom junaka vidljiva je i u samome načinu života. Obojica su u jednom dijelu života bilina visokim, najčešće političkim položajima, a u starosti živjeli mirno i povučeno, od svih

⁵⁸Ivo Brešan, *Ništa sveto*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 86.

⁵⁹Isto, 87.

zaboravljeni. Primjerice, Fabricije je bio visoko pozicioniran u talijanskoj vojsci za vrijeme njihova boravka u Šibeniku, te obnašao visoku dužnost u jugoslavenskom Veleposlanstvu u Rimu, a kao stariji čovjek boravio je u umirovljeničkom domu. Nenad je, pak, bio član Udbe, koja ga je pod drugim imenom poslala na zadatak u Kanadu, a za vrijeme Domovinskog rata obnašao je dužnost generala HV-a. U kasnijoj životnoj dobi biva smješten u jedan sanatorij, glumeći podvojenu ličnost.

Neprestano se tijekom romana proteže pitanje identiteta, a sve završava pitanjem: *Ne znam može li itko od nas sa sigurnošću reći što podrazumijeva pod tim kad kaže: – Ja? I uopće, što je to zapravo ja*⁶⁰?

⁶⁰Ivo Brešan, *Ništa sveto*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 383.

3. Zaključak

Dakle, kao što sam već ranije spomenula, djelo *Ptice nebeske* tipičan je primjer klasičnog pikarskog romana, a *Ispovijedi nekarakternog čovjeka* i *Ništa sveto* međusobno su mnogo sličniji, prvenstveno zbog promišljanja i iznošenja suda o određenim životnim pitanjima, što je tipična neopikarska značajka.

Ptice nebeske govore o životu dvojice pikara, od kojih je jedan inteligentniji i tvorac planova, a drugi izvršava njegove naume. Roman, prije svega, ismijava ljudsku glupost⁶¹ i naivnost, koju junaci iskorištavaju kako bi ispunili svoje zamisli. Motka i Gic tipični su pikari. Po prirodi su avanturisti i *putujući iskušavaju sudbinu*⁶². Nemaju završeno obrazovanje niti stalno mjesto stanovanja. Žive od danas do sutra te iskorištavaju ljudsku lakovjernost. Iako su živjeli uzbudljivim životom, često na tuđi račun, umiru osamljeni i od svih zaboravljeni. Takav se kraj romana znatno razlikuje od konca preostalih dvaju djela.

Ispovijedi nekarakternog čovjeka roman je koji kroz pseudoautobiografsku perspektivu govori o životu Fabricija Viskova. Kroz čitav se roman problematiziraju pojmovi, kao što su ljudski karakter i moral, ali prisutne su i mnoge pikarske značajke, koje se očituju kroz junakov pustolovan način života, njegovu inteligenciju te sklonost prijevarama, lažima i obmanama. Analiziraju se politički identiteti, kroz koje Viskov prolazi sasvim ravnodušno⁶³, a postavlja se i pitanje ideologije. Kroz junakova se promišljanja može zaključiti kako Fabricije Viskov ne pripada niti jednom političkom opredjeljenju.

Ništa sveto je roman koji s *Ispovijedima* ima puno više sličnosti negoli s *Pticama nebeskim*. Njegove su pikarske osobitosti obogaćene dodatnim i iscrpnim raspravama te filozofskim promišljanjima, napose o identitetu i moralu. Glavni protagonist djela često se puta našao na suprotnim političkim i

⁶¹Ivan J. Bošković, *Nekoliko refleksija o romanima Ive Brešana*, Književna Republika, str. 67.

⁶²Isto

⁶³Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 405.

ideološkim stranama, a da sam nikada nije simpatizirao niti jednu od njih. Za razliku od prethodno analiziranih romana, *Ništa sveto* nema melankoličan ili tužan završetak. Doduše, može se uvidjeti svojevrsna negativna gradacija: isprva je bio široj javnosti poznata ličnost, a zatim nepoznat čovjek koji boravi u sanatoriju. S druge strane, Motka i Gic umiru, a Fabricije kao osamljeni i pomalo ogorčeni starac stanuje u umirovljeničkom domu.

4. Literatura

Brešan, Ivo, *Ptice nebeske*, Znanje, Zagreb, 1990.

Brešan, Ivo, *Ispovijedi nekarakternog čovjeka*, Znanje, Zagreb, 1996.

Brešan, Ivo, *Ništa sveto*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.

Brkić, Mirna, *Mudraci iza maske smijeha*. Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2010.

Žmegač, Viktor, *Povijesna poetika romana*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1987.

Bahtin, Mihail, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*, Nolit, Beograd, 1978.

Guillen, Claudio, *Književnost kao sistem: Ogledi o teoriji književne istorije*, Nolit, Beograd, 1982.

Beker, Miroslav, *Roman 18. stoljeća (Pikarski roman)*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.

Nemec, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

Članci:

Članak: Brkić, Mirna: *Topos theatrum mundi u romanima Ive Brešana* (<http://philologicalstudies.org/dokumenti/2010/vol1/1/Brkic.pdf>) (5.7.2015.)

Članak: Brkić, Mirna: *Tko ništa nije naučio iz povijesti, osuđen je da mu se ona ponavlja...* ([https://www.google.hr/#q=Tko+ni%C5%A1ta+nije+nau%C4%8Dio+iz+povijesti%2C+osu%C4%91en+je+da+mu+se+ona+ponavlja...+\(Ideja+povijesnog+circulusa+u+romanima+N%2C+Fabrija%2C+I.+Bre%C5%A1ana+i+I.+Andri%C4%87a\)](https://www.google.hr/#q=Tko+ni%C5%A1ta+nije+nau%C4%8Dio+iz+povijesti%2C+osu%C4%91en+je+da+mu+se+ona+ponavlja...+(Ideja+povijesnog+circulusa+u+romanima+N%2C+Fabrija%2C+I.+Bre%C5%A1ana+i+I.+Andri%C4%87a))) (5.7.2015.)

Visković, Velimir, *Umijeće pripovijedanja: Ogledi o hrvatskoj prozi (Brešanovo dvadeseto stoljeće)*; Znanje, Zagreb, 2000.

Članak: Primorac, Strahimir: *Sadržajno intrigantno, stilski neuvjerljivo* (<http://www.matica.hr/vijenac/400/Sadr%C5%BEajno%20intrigantno,%20stilski%20neuvjerljivo/>) (5.7.2015.)

Članak: Bošković, Ivan, J.: *Nekoliko refleksija o romanima Ive Brešana*/ Knjižena republika (2006), 11/12, 67.-78. str.